

УДК 37.01(036)

© Іонова О. М., Лупаренко С. Є., 2023

<http://orcid.org/0000-0002-9306-5553>

<http://orcid.org/0000-0002-3111-5340>

<https://doi.org/10.34142/23128046.2023.55.06>

**О. М. Іонова,
С. Є. Лупаренко**

«ВИДИМЕ МОВЛЕННЯ» ТА «ВИДИМА МУЗИКА»: ЕВРИТМІЯ ЯК СПЕЦІАЛЬНИЙ ПРЕДМЕТ ВАЛЬДОРФСЬКОЇ ШКОЛИ

Актуальність дослідження зумовлена теоретичною та практичною значущістю й недостатньою розробкою у вітчизняних наукових джерелах питань використання евритмії в освітньому процесі вальдорфської школи.

Мета дослідження – висвітлити специфіку викладання евритмії як спеціального предмета вальдорфської школи. Завдання дослідження: з'ясувати суть евритмії; схарактеризувати особливості викладання евритмії на різних ступенях вальдорфської освіти.

Використано комплекс загальнонаукових методів (аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, класифікація наукових джерел), що уможливило висвітлення ступеню наукової розробки проблеми, надало можливість дослідити специфіку викладання евритмії як спеціальної навчальної дисципліни вальдорфської школи.

З'ясовано, що евритмія (з грец. – «прекрасний ритм», «прекрасний рух») – новий вид мистецтва, що виник із вивчення Р. Штайнером відношень і закономірностей мовлення та музики, які унаочнюються через рухи тіла, завдяки чому людина може відчувати глибинний сенс і суть кожного слова та звуку. Евритмічні виразні засоби (жести, колір, просторові фігури) передають конкретні звуки (фонемі) і тим самим інтерпретують певний поетичний або прозаїчний текст (евритмія слова, або «видиме мовлення»). Так само через евритмічні рухи можна передати й музичний твір, базуючись на тональності, стилістиці, відтінках звучання (музична евритмія, або «видима музика»).

Евритмія Р. Штайнера представлена як: сценічне мистецтво, медична евритмія та педагогічна евритмія (невід'ємний складник освітнього процесу вальдорфської школи).

Із педагогічно-дидактичної точки зору, евритмія – це «одухотворена гімнастика, що оздоровлює дитину», спрямована на створення «одухотвореної культури тіла» як інструментарій розвитку міцної волі особистості. Водночас евритмія є ефективним засобом розвитку інтелектуальної та емоційно-почуттєвої сфери людини, її морально-соціальних якостей.

Схарактеризовано зміст викладання евритмії у 1–12-х класах вальдорфської школи. Підкреслено чітку відповідність змісту викладання

віковим особливостям школярів, а також тісну взаємодію й узгодженість з іншими галузями викладання. Відзначено досить широкий спектр занять евритмією у вальдорфських школах: від виконання найпростіших рухів, ритмів і вправ на зосередження й гармонізацію у перших класах до ретельно підготовлених сценічних виступів з евритмічними виставами.

Констатовано педагогічну доцільність вивчення, творчого осмислення та використання досвіду вальдорфської школи для розв'язання актуальних проблем сучасної національної школи, зокрема, удосконалення естетичного виховання особистості для її культурного життя.

Ключові слова: вальдорфська школа, евритмія, особистість, цілісний розвиток, «одухотворена культура тіла», вікові особливості.

Ionova O. M., Luparenko S. Ye. “Visible speech” and “visible music”: *Eurhythm as a special subject in Waldorf school. The relevance of the study is determined by the theoretical and practical significance and insufficient development of the issues of using Eurhythm in the educational process of Waldorf school in national scientific sources.*

The purpose of the research is to highlight the specific features of teaching Eurhythm as a special subject in Waldorf school. The research tasks are: to define the essence of Eurhythm, to characterize the peculiarities of teaching Eurhythm at different levels of Waldorf education.

A complex of general scientific methods (analysis, synthesis, generalization, comparison, classification of scientific sources) was used, which made it possible to highlight the scientific development of the problem, investigate the specific features of teaching Eurhythm as a special educational subject in Waldorf school.

It is determined that Eurhythm (it means “beautiful rhythm”, “beautiful movement” translated from Greek) is a new kind of art that arose from R. Steiner’s study of the relations and regularities of speech and music, which are visualized through body movements, due to which a person can feel the deep meaning and essence of every word and sound. Eurhythmic means of expression (gestures, colour, spatial figures) convey specific sounds (phonemes) and thereby interpret a certain poetic or prose text (Eurhythm of words, or “visible speech”). In the same way, through eurhythmic movements, a musical piece can be conveyed, based on tonality, stylistics, shades of sound (musical Eurhythm, or “visible music”).

R. Steiner’s Eurhythm is presented as a stage art, medical Eurhythm and pedagogical Eurhythm (an integral component of the educational process in Waldorf school).

From a pedagogical and didactic point of view, Eurhythm is “spirited gymnastics that improves the child’s health” and is aimed at creating “spirited body culture” as a tool for the development of strong personal will. At the same time, Eurhythm is an effective tool for the development of person’s intellectual and emotional-sensual spheres, their moral and social qualities.

The content of teaching Eurhythm in grades 1–12 of Waldorf school is characterized. The authors focus on the clear correspondence of the content of

teaching to the age characteristics of schoolchildren, as well as the close interaction and consistency of it with other branches of teaching. A fairly wide range of Eurhythmy activities in Waldorf schools is noted: starting from performing the simplest movements, rhythms and exercises for concentration and harmonization in the first grades and ending carefully prepared stage performances with eurhythmic exercises and performances.

The authors reveal the pedagogical expediency of studying, creatively comprehending and using the experience of the Waldorf school to solve the current problems of the modern national school, in particular, improving people's aesthetic education for their cultural life.

Key words: *Waldorf school, Eurhythmy, person, holistic development, "spirited body culture", age characteristics.*

Вступ. Найважливішим завданням сучасної школи є формування у школярів ключових компетентностей для життя. Однією з провідних компетентностей є обізнаність та самовираження у сфері культури, що передбачає глибоке розуміння власної національної ідентичності як підґрунтя відкритого ставлення та поваги до розмаїття культурного вираження інших.

Вище зазначене актуалізує проблему вдосконалення естетичного виховання особистості для її культурного життя та пошук нових шляхів до її розв'язання. Це передбачає аналіз підходів до вирішення означеної проблеми в зарубіжній педагогіці, зокрема у вальдорфській школі.

Аналіз наукових джерел свідчить про те, що філософські, психолого-педагогічні, дидактичні підвалини вальдорфської школи закладено Рудольфом Штайнером – фундатором першої вальдорфської школи (Steiner, 1984, 1985, 1990–1992). Теоретичні та практичні аспекти вальдорфської школи плідно досліджуються зарубіжними науковцями (Barz & Randoll, 2007, Dräger & Müller-Eiselt, 2015, Glöckler & Goebel, 2010, Hüttig, 2019, Marti, 2005, Rittelmeyer, 2018, Wember, 2015).

Українськими дослідниками визначено тенденції становлення та розвитку вальдорфського руху в Україні (Ionova, Luparenko & Partola, 2021), розкрито різні аспекти здійснення вальдорфської освіти, зокрема такі питання, які є дотичними до предмета дослідження: вплив учителя на формування особистості (Ionova, 2015), специфіка естетичного виховання особистості (Ionova, 2020), підходи до музичної освіти школярів (Ionova, Wang Yuezhi, 2020) тощо.

Водночас питання використання евритмії в освітньому процесі вальдорфської школи у вітчизняних наукових джерелах висвітлено недостатньо.

Мета та завдання. *Мета дослідження* – висвітлити специфіку викладання евритмії як спеціального предмета вальдорфської школи. *Завдання дослідження:* з'ясувати суть евритмії та схарактеризувати особливості викладання евритмії на різних ступенях вальдорфської освіти.

Методи дослідження. Використано комплекс загальнонаукових методів (аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, класифікація наукових джерел), що уможливило висвітлення ступеня наукової розробки проблеми, надало можливість дослідити специфіку викладання евритмії як спеціальної навчальної дисципліни вальдорфської школи.

Результати. Евритмія (у перекладі з грецької мови – «прекрасний ритм», «прекрасний рух») вважається улюбленим духовним дітищем Рудольфа Штайнера. Як новий вид мистецтва евритмія виникла з вивчення Р. Штайнером відношень і закономірностей мовлення та музики, способів вираження поетичного й музичного змісту у пластиці та просторі, законів руху гортані, піднебіння, губ, завдяки яким людина може говорити і співати.

За Р. Штайнером, закономірності руху гортані можуть бути поширені на весь організм: особливо промовистими є руки й кисті, завдяки чому є можливість побачити те, що людина чує у співах й мовленні. Під час евритмії людина залучається в рух повністю – цілісною істотою, тобто тілом, душею, духом. Якщо евритмія досягає своєї мети, то у спостерігача виникає нова форма естетичного переживання – «слухання, що бачить» та «бачення, що чує».

Підкреслимо, що евритмія – це не міміка, не пантоміміка, не танок у звичайному сенсі слова. Так, на відміну від класичного балету, евритмія будується не на абстрактних, вивчених позах, що певним чином покладаються на музику, а на «одухотвореному видимому мовленні». Основна одиниця цього мовлення – так звана форма: через неї у просторі виникає поетичний або музичний твір. Форма виявляється через досвід інтерпретації тексту або музики, спостереження за їх внутрішньою динамікою.

Очевидно, що мовлення є універсальним виразним засобом людської душі. Порівняно з сучасними мовами багатьом давнім мовам була властива справжня художність. У глибокій давнині навіть існували мови, що звучали ніби співи, причому мовлення супроводжувалося рухами рук і ніг; а в разі, коли було необхідно промовити щось піднесене або надати словам культового забарвлення, мовлення супроводжував свого роду танок.

Первісно мовлення, співи та людські рухи складали всеосяжну єдність. З огляду на це, у давнину те, що слова, які виходили з гортані, супроводжувалися жестами, сприймалося цілком природно. Жестикуляція, що супроводжувала мовлення, фактично набувала самотійного життя, оскільки в художньому відношенні жести рук можуть бути не лише такими ж виразними, як мовлення,

але навіть перевершувати його виразністю. Повітря, що проходить через органи дихання, через органи мовлення та співу, людина формує за допомогою губ, зубів, піднебіння, і це повітря утворює за суттю повітряні жести. І цим повітряним жестам можна наслідувати через рухи рук і через рухи, у яких людина бере участь як цілісне створіння.

Тоді мова стає видимою й для зовнішнього зору, оскільки людина при цьому виконує ті ж самі рухи, що й організм мовлення або організм співу. Так виникають видиме мовлення та видимі співи. Вони, власне, і є евритмією. Звуки мовлення та музичні тони знаходять своє вираження в жестах рук евритміста, водночас і ноги також беруть участь у русі. Наприклад, якісний бік ритму, чисельні ритмічні особливості виражаються в різних положеннях стопи. І, звісно, істотним виразним засобом є рух по просторовим формам: прямим та закругленим, сольним та груповим, геометрично правильним та поетично вільним.

Отже, Р. Штайнер, використовуючи свідому роботу зі звуками, намагається одухотворити інтелект, повернути людині духовне сприйняття світу, а мовленню – його живу сутність. Така свідомою робота, за Р. Штайнером, може здійснюватися за двома основними напрямками: евритмія слова («видиме мовлення») та музична евритмія («видима музика») (Steiner, GA 279, 1990). Тіло людини в момент виконання перетворюється на інструмент, що звучить. Закономірності руху у просторі зумовлюються або музичною, або поетичною формою твору. Матеріалом роботи виконавця є витоки твору композитора або поета, що несуть в собі морально-етичні ідеали, творча реалізація яких при виконанні на сцені – головний стрижень мистецтва евритмії.

Відчути це можна на прикладі поезії. Поезія, незалежно від змісту, що осягається інтелектом, безпосередньо торкається та впливає на найпотаємніші пласти внутрішнього світу людини, що лежить за порогом свідомості. Людям звичні такі форми вираження, що передають зміст віршів, як мовлення або рухи.

Завдяки мовленню людина відкриває свою сутність для інших людей. Як універсальний виразний засіб душі, людське мовлення базується на звуках – голосних та приголосних. Так, голосні звуки – це «звуки душі». Вони виражають те, як почуття та душевні якості (радість, страх, здивування, захоплення, самоствердження тощо) переживаються внутрішнім світом людини. Людина розкривається назустріч прекрасному, виражає захоплення: «а-а»; переживає надзвичайне натхнення, ентузіазм: «о-о»; самостверджується в активному ставленні до навколишнього: «і-і»; стримується, «тримає себе в руках»: «у-у»; протистоїть чомусь, тримається стійко, відчуваючи іноді гидливість: «є-є» або «е-е».

Приголосні звуки – це «звуки навколишнього світу». Вони виникають внаслідок наслідування тому, що оточує людину. Слова з великою кількістю приголосних зазвичай відбивають події зовнішнього світу: кружляти, дзюрчати, дзеленчати, свистіти, зростати, розпускатися тощо. Промовляючи звук, людина ніби здійснює деякий невидимий «вольовий учинок», який під час евритмічного руху отримує видиме вираження.

Кожному голосному та приголосному звуку відповідає свій специфічний рух: внутрішні невидимі жести, що відповідають різним звукам, можуть бути переведені в зовнішні, видимі рухи. Тому не лише музикант може видобути прекрасні звуки з інструменту, але й евритміст-виконавець може виразити у сценічному просторі через естетично оформлені жести музичне звучання та поетичне мовлення в досконало новому ракурсі.

Ще одним елементом мовлення є ритмічний елемент мовного руху: або у вигляді метричного віршованого розміру (анapest, дактиль, гекзаметр тощо), або у вільному чергуванні піднесення та падіння (алітерації), у повторенні співзвучності (рима). Ритмічний мовний рух живе в диханні людини: він стикається, розширюється, замирає, вивільняється тощо.

Людське тіло (скелет, тілесні пропорції) побудовано за законами музики. Активно прислухаючись до цих музичних формотворювальних елементів, Р. Штайнер перетворив їх у рухи й жести тонів та інтервалів і, таким чином, відкрив можливість наочного сприйняття музичного як «видимої музики» завдяки одухотвореному людиною руху.

Евритмію Р. Штайнер дав світу не лише як сценічне мистецтво, а й як медичну евритмію, а також педагогічну евритмію – невід'ємний складник освітнього процесу вальдорфської школи.

Евритмія, що викладається згідно з віковими особливостями школярів, є важливим і дієвим помічником у справі становлення й розвитку людини. Вона охоплює тіло «одухотвореним» рухом і, таким чином, гармонійно поєднує душевно-духовне з фізично-тілесним. Евритмічні рухи перестають бути лише тілесними, що впливає на найглибші шари душі дитини. Вживання у звуки мовлення й музики, вираження їх у вигляді евритмічних жестів перетворюється на діяльність, що захоплює душу дитини й підкорює собі тіло.

Відзначимо й такий важливий аспект, як переживання геометричних фігур, що безпосередньо пов'язано з рухом. Якщо людина бачить трикутник, то її око здійснює блискавичний рух по його сторонах, а побачене відбивається в мозку. Завдяки почуттю рівноваги людина оцінює пропорційність геометричної форми, співвідносить частини й ціле. Утруднення сприйняття й переживання дитиною геометричних законів можуть бути пов'язані з тонкими порушеннями саме в цій сфері. І щоб досягти тут якісного покращення,

необхідно цілеспрямовано працювати не лише з мисленням учня, але й з його рухами.

Отже, із педагогічно-дидактичної точки зору, евритмія – це «одухотворена гімнастика, що оздоровлює дитину». І саме в цій галузі, за Р. Штайнером, криються найбільші можливості для реалізації в освітньому процесі одного з важливих завдань вальдорфської школи – створення «одухотвореної культури тіла» (Steiner, GA 301).

Суть особливої виховної значущості евритмії формулюється Р. Штайнером таким чином: через евритмію може бути розвинена міцна воля, яка буде залишитися в людини впродовж усього життя. Водночас, як будь-який інший спосіб розвитку, воля має таку особливість: протягом життя воля слабшає внаслідок різних подій (Steiner, GA 301).

Відзначимо, що підтвердженням справедливості цього положення Р. Штайнера можуть слугувати приклади того, з яким надзвичайним ентузіазмом та силою волі працюють на сцені евритмісти, причому часто люди літнього віку. Отже, невичерпним джерелом нових сил й нового життя стає евритмія для тих, хто нею займається.

Спектр занять евритмією у вальдорфських школах досить широкий: від виконання найпростіших рухів, ритмів і вправ із палкою у перших класах до добре підготовлених виступів на шкільній сцені з ліричними, драматичними та музичними виставами.

У кожному класі евритмія викладається в тісному зв'язку з головною темою, що вивчається, та відповідає душевному настрою дитини певного віку, а саме: міфи й казки (1-й клас); байки, балади, легенди (2-й клас); вибрані місця зі Старого Заповіту та оповідання про ремесла (3-й клас); уривки з народних сказань про героїв (4-й клас); легенди й міфи Давньої Греції (5-й клас); римська міфологія (6-й клас); біографії, описи життя різних народів (7–8-й класи); біографії та література Нового часу (9-й клас); давні літературні джерела (10-й клас); Вольфрам фон Ешенбах «Парсіфаль» (11-й клас); Іоганн Гете «Фауст» (12-й клас).

З опорою на праці Р. Штайнера (Steiner, GA 293–295, GA 301) та його послідовників (Т. Рихтер, К. Штокмайер) (Richter, 2019; Stockmeyer, 2015) схарактеризуємо зміст викладання евритмії у вальдорфській школі.

Так, у першому класі діти знайомляться з елементарними евритмічними рухами й формами з опорою на нескладні геометричні фігури (прямі та криві лінії, спіраль, лемніската), рухові вправи (ходьба, біг, стрибки, підскоки, притопування, приплескування) та невеличкі пентатонічні мелодії в інтервалі квінти (Ionova, Wang Yuezhi, 2020; p.169). Викладання евритмії здійснюється у «настрої казки», а отже, усі просторові форми та рухи рук відповідають

образному сприйняттю дитини: коло сприймається як «сонце» або як «огорожа замку», пряма – «золотий міст», «чарівні сходи» тощо.

На другому році навчання вправи, пов'язані з геометрією та музикою, продовжуються та ускладнюються. Діти засвоюють також рухи, що притаманні ходьбі різних тварин, виконують елементарні соціальні вправи («Я і Ти», «Ми»), вправи на розвиток спритності та здатності до концентрації. Через вірші співпереживають кругообіг року.

Якщо в перші два шкільні роки в дитині чітко виявляється прагнення до повної ідентифікації себе з оточенням, то у віці приблизно дев'ять років відбуваються усвідомлення й переживання свого відокремлення від навколишнього світу, посилення самосвідомості, відчуття власної індивідуальності (за Р. Штайнером, «Рубікон дев'ятого року життя» (Steiner, GA 294, p.80)). Такі зміни зумовлюють перехід до інтервалу терції (Ionova, Wang Yuezhi, 2020), більш диференційовану евритмічну роботу з поезією та музикою, самостійне орієнтування дитини у просторі (до геометричних фігур додаються трикутники та чотирикутники). Діти засвоюють рухи, що відповідають жестам звуків мовлення. Здійснюється також робота, пов'язана з темою «Ремесла».

Важливим аспектом викладання евритмії в середньому шкільному віці (із четвертого – п'ятого класів) є розвиток нових душевно-моральних сил – фантазії й уяви. З огляду на це, важливим є цілісне (не лише інтелектом, й почуттями і волею) сприйняття школярами граматичних елементів мови (підмет і присудок, активний і пасивний стани дієслова), що представляються у просторових формах. Звертається особлива увага на зв'язок з іншими навчальними дисциплінами: використання текстів давніх культур (історія), евритмізація іншомовних віршів (іноземні мови) тощо.

Розширюється коло геометричних (різні лемніскати, зірка та зірчасті форми) та музичних (мажорні та мінорні терції) форм, відпрацьовуються двоголосні мелодії й канони. Виконується багато вправ на розвиток спритності та концентрації, зокрема, швидка орієнтація у просторі, чергування різних евритмічних форм тощо.

З урахуванням зростаючої здатності дитини до самостійності й абстрагування на шостому році навчання вводяться вправи зі симетрії та трансформації геометричних форм (трикутників, чотирикутників) у просторі, музичні вправи тонів та інтервалів (особливо октави), вправи з палкою (ходьба, стрибки тощо). У евритмії мовлення вперше з'являється зв'язок із драматичним елементом. Звертається особлива увага на свідоме напруження та точність виконання вправ.

За сьомий – восьмий роки навчання еврихмічні форми (особливо групові) усе більш й більш ускладнюються. Так, у зв'язку з вивченням балад та гуморесок з їх різким контрастом й полярністю (уроки рідної мови) школярі завдяки еврихмічним рухам можуть пережити тонкі мовні нюанси, наприклад, вправи у змінюванні настрою (радості, смутку, серйозності, веселощів тощо) і його передача драматичними жестами.

Ускладнюються рухи та перетворення геометричних форм (п'яти-, шести-, семи-, восьмикутників). Значна увага приділяється вправам на концентрацію й витримку (свідоме прямоходіння), зі стрибками в різних варіантах. У музичній еврихмії відпрацьовується чергування мажорних і мінорних тональностей, а також більш великі групові форми, орієнтовані на стимулювання й розвиток соціальної взаємодії.

У старшій школі (9-12-й класи) методика викладання змінюється: те, що було відпрацьовано й інтенсивно засвоювалося в попередні шкільні роки, відтепер осягається й формується знову з опорою на набуті пізнавальні можливості школярів. Так, починається систематичне введення в закони еврихмічних форм і рухів. Тексти або музичні твори переводяться в закінчені форми або набувають характеру вільної хореографічної п'єси. При цьому прагнуть досягти двох взаємопов'язаних цілей. З одного боку, поглиблюється навчання рухам, школярі оволодівають виразністю; з іншого – юнак має займатися еврихмією та сприймати її як експресіоністське мистецтво (Steiner, GA 271).

Відбувається суттєвий перехід від вправ на концентрацію до динамічних рухів. Рухи у просторі мають розвиватися від строго геометричних до артистично вільних форм. Наслідування тому, що демонструє вчитель, значним чином відходить на задній план й поступається місцем внутрішньому залученню школяра та його формувальним здібностям. Учень повинен навчитися чітко й самостійно обходитися з еврихмічними елементами. Відпрацьовуються тематичний зв'язок з «епохами» основного викладання, індивідуальні та групові вправи на створення хореографічних нарисів, виконання поетичних творів, багатоголосся.

Чільне місце посідають інтенсивні вправи на сприйняття побудови та геометрії власної фігури й уміння свідомо з ними поводитися, на вироблення красивої ходи (повільно, плавно), виховання присутності духу, особливо у вправах на рух «хід назад». Загалом навчальний процес орієнтується на розуміння школяра та його сприйняття еврихмії як сучасного мистецтва, синтезу імпресіонізму та експресіонізму, як відображення взаємозв'язку людини та світу.

Варто відзначити, що в молодших класах евритмія цікава дитині через її природну любов до руху. Учні старших класів знаходять у ній можливість для самовираження. Складніше школярам у віці пубертату. Їхня боязкість стримує розкутість рухів, хоча душа прагне до такого звільнення. Отже, евритмія вимагає від людини активізації різноманітних здібностей, умінь і, не в останню чергу, – почуття гумору. Величезні можливості для художньої діяльності надаються у сфері придумування різних евритмічних гуморесок, у яких підлітки можуть задовольнити потребу у смішному та гротескному.

Під час шкільних свят, евритмічних та музичних вистав школярі демонструють один одному та батькам, чого вони досягли. Часто у групових показах бере участь увесь клас. Поодинці та групами іноді школярі пересуваються по сцені, не помічаючи й не звертаючи уваги один на одного.

При груповому виконанні сконцентрованість на власних діях завжди пов'язана зі соціальною здатністю сприйняти рух іншого й лише, коли вдається й те, й інше, людина може відчувати радість від потоку рухів. Досягти узгодженості, так щоб рухи всіх учасників злилися в єдиному гармонійному звучанні, можна лише за умови взаємної уваги та поваги. Тому вальдорфські педагоги вважають, що евритмія здатна виконувати функцію, яка облагороджує й урівноважує людину й у соціальному плані. Таких результатів неможна досягти ніякими груповими спортивними іграми, де нерідко панують грубість й агресивність.

Обговорення. Вважаємо, що творче осмислення та використання досвіду викладання евритмії у вальдорфській школі є педагогічно доцільними для розв'язання актуальних проблем сучасної вітчизняної школи, зокрема, проблеми вдосконалення естетичного виховання особистості для її культурного життя.

Головна перешкода для вирішення такого завдання – це досить незначна кількість українських учителів евритмії. Їх не вистачає навіть для вальдорфських шкіл України.

Водночас варто відзначити, що проблема нестачі вчителів-евритмістів є досить гострою й для зарубіжних вальдорфських шкіл. Втім, це стосується й вальдорфських учителів загалом. Це зумовлено досить високими вимогами до особистості, яка встає на шлях антропософського пізнання та антропософської діяльності, зокрема: постійне людинопізнання й самовиховання, педагогічний ентузіазм, загострене почуття відповідальності, прагнення до істини, наявність фантазії тощо.

Висновки. З'ясовано, що евритмія (з грец. – «прекрасний ритм», «прекрасний рух») – новий вид мистецтва, що виник із вивчення Р. Штайнером відношень і закономірностей мовлення та музики, які унаочнюються через рухи

тіла, завдяки чому людина може відчути глибинний сенс і суть кожного слова та звуку.

Евритмічні виразні засоби (жести, колір, просторові фігури) передають конкретні звуки (фонемі) і тим самим інтерпретують певний поетичний або прозаїчний текст (евритмія слова, або «видиме мовлення»). Так само через евритмічні рухи можна передати й музичний твір, базуючись на тональності, стилістиці, відтінках звучання (музична евритмія, або «видима музика»).

Евритмія Р. Штайнера представлена як: сценічне мистецтво, медична евритмія та педагогічна евритмія (невід’ємний складник освітнього процесу вальдорфської школи).

Із педагогічно-дидактичної точки зору, евритмія – це «одухотворена гімнастика, що оздоровлює дитину», та спрямована на створення «одухотвореної культури тіла» як інструментарій розвитку міцної волі особистості. Водночас евритмія є ефективним засобом розвитку інтелектуальної та емоційно-почуттєвої сфер людини, її морально-соціальних якостей.

Схарактеризовано зміст викладання евритмії у 1–12-х класах вальдорфської школи. Підкреслено чітку відповідність змісту викладання віковим особливостям школярів, а також тісну взаємодію й узгодженість з іншими галузями викладання.

Відзначено досить широкий спектр занять евритмією у вальдорфських школах: від виконання найпростіших рухів, ритмів і вправ на зосередження й гармонізацію у перших класах до ретельно підготовлених сценічних виступів з евритмічними виставами на старшому ступені навчання.

Здійснене дослідження не вичерпує всіх аспектів висунутої проблеми. Перспективним вважаємо вивчення питань упровадження вальдорфського досвіду викладання евритмії в діяльність українських закладів загальної середньої освіти.

ЛІТЕРАТУРА

- Іонова О.М., Лупаренко С.Є., Партола В.В. Тенденції становлення та розвитку вальдорфського руху в Україні. *Теорія та методика навчання та виховання*. зб. наук. праць. Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2021. Вип.50. С.75–86. Режим доступу: <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/methodics/article/view/3505> (дата звернення: 20.11.2023).
- Іонова О.М., Юечжі Ван. Вальдорфські підходи до музичної освіти молодших школярів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. праць. Запоріжжя : Класичний приватний ун-т. 2020. № 68. Т.1. С.167–171. Режим доступу: http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2020/68/part_1/36.pdf (дата звернення: 01.11.2023).
- Іонова О.М. Питання естетичного виховання особистості у вальдорфській школі. *Актуальні питання гуманітарних наук* : міжвузівський зб. наук. пр. молодих учених. Дрогобич:

- Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2020. Вип. 28. Т. 2. С. 120–125. Режим доступу: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/28_2020/part_2/20.pdf (дата звернення: 12.11.2023).
- Іонова О.М., Ма Лі. Підготовка вчителів музичного мистецтва для вальдорфських шкіл: досвід Німеччини. *Теорія та методика навчання та виховання*. зб. наук. праць. Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2023. Вип.54. С.61-73. Режим доступу: <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/methodics/article/view/12806> (дата звернення: 15.11.2023).
- Barz Heiner, Randoll Dirk (Hrsg.). Absolventen von Waldorfschulen. Eine empirische Studie zu Bildung und Lebensgestaltung. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2007. 393 S.
- Dräger Jörg, Müller-Eiselt Ralph. Die digitale Bildungsrevolution. Der radikale Wandel des Lebens und wie wir ihn gestalten können. München: DVA, 2015. 240 S.
- Glöckler M., Goebel W. Kindersprechstunde. Ein medizinisch- pädagogischer Ratgeber. Stuttgart: Urachhaus, 2010. 670 S.
- Hüttig Albrecht (Hrsg.). Wissenschaften im Wandel. Zum Oberstufenunterricht an Waldorschulen. Berlin: Berliner Wissenschafts-Verlag, 2019. 391 S.
- Ionova O.M. Salutogenetic approach to professional training of future teachers. *Pedagogics psychology medical-biological problems of physical training and sports*. 2015. V. 19. Iss. 2. Pp. 34–42.
- Marti Thomas. Wie kann schule die Gesundheit fördern? Erziehungskunst und Salutogenese. Stuttgart: Verlag Freies Geistesleben, 2005. 352 S.
- Richter Tobias. Pädagogischer Auftrag und Unterrichtsziele – vom Lehrplan der Waldorfschule. Stuttgart: Verlag Freies Geistesleben, 2019. 700 S.
- Rittelmeyer Christian. Digitale Bildung – ein Widerspruch. Erziehungswissenschaftliche Analysen der schulbezogenen Debatten. Oberhausen: Athena Verlag, 2018. 184 S.
- Steiner Rudolf. Kunst und Kunsterkenntnis Grundlagen einer neuen Ästhetik (GA 271). Dornach/Schweiz: Rudolf Steiner Verlag, 1985. 242 S.
- Steiner Rudolf. Eurythmie als sichtbare Sprache Laut-Eurythmie-Kurs (GA 279). Dornach/Schweiz: Rudolf Steiner Verlag, 1990. 294 S.
- Steiner Rudolf. Allgemeine Menschenkunde als Grundlage der Pädagogik (GA 293). Dornach/Schweiz: Rudolf Steiner Verlag, 1992. 256 S.
- Steiner Rudolf. Erziehungskunst Methodisch-Didaktisches (GA 294). Dornach/Schweiz: Rudolf Steiner Verlag, 1990. 196 S.
- Steiner Rudolf. Erziehungskunst Seminarbesprechungen und Lehrplanvorträge (GA 295). Dornach/Schweiz: Rudolf Steiner Verlag, 1984. 196 S.
- Steiner Rudolf. Die Erneuerung der pädagogisch-didaktischen Kunst durch Geisteswissenschaft (GA 301). Dornach/Schweiz: Rudolf Steiner Verlag, 1991. 280 S.
- Stockmeyer Karl E. A. Rudolf Steiner's Curriculum for Steiner-Waldorf Schools: An Attempt to Summarise His Indications. Edinburgh: Floris Book, 2015. 336 p.
- Wember Valentin. Die fünf Dimensionen der Waldorfpädagogik im Werk Rudolf Steiners. Tübingen: Stratosverlag, 2015. 321S.

REFERENCES

- Ionova, O. M., Luparenko, S. Ye., & Partola, V. V. (2021). Tendentsii stanovlennia ta rozvytku valdorfskoho ruhu v Ukraini [The tendencies of formation and development of Waldorf movement in Ukraine]. *Teoriia ta metodyka navchannia ta vyhovannia*, 50, 75-86. Retrieved from: <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/methodics/article/view/3505> (in Ukrainian).
- Ionova, O. M., & Van Yuechzhy. (2020). Valdorfski pidhody do muzychnoi osvity molodshyh shkoliariv [Waldorf approaches to music education of primary schoolchildren]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolah*, 68 (1), 167–171.

Retrieved from: http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2020/68/part_1/36.pdf (in Ukrainian).

- Ionova, O. M. (2020). Pytannia estetychnoho vyhovannia osobystosti u valdorfskii shkoli [The problem of aesthetic education of personality in Waldorf school]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 28 (2), 120–125. Retrieved from: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/28_2020/part_2/20.pdf (in Ukrainian).
- Ionova, O. M., & Ma Li. (2023). Pidhotovka vchyteliv muzychnoho mystetstva dlia valdorfskykh shkil: dosvid Nimechchyny [Training Music Teachers for Waldorf schools: the German Experience]. *Teoriia ta metodyka navchannia ta vyhovannia*, 54, 61-73. Retrieved from: <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/methodics/article/view/12806> (in Ukrainian).
- Barz, Heiner, & Randoll, Dirk (Hrsg.). (2007). *Absolventen von Waldorfschulen. Eine empirische Studie zu Bildung und Lebensgestaltung*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften (in German).
- Dräger, Jörg, & Müller-Eiselt, Ralph. (2015). *Die digitale Bildungsrevolution. Der radikale Wandel des Lebens und wie wir ihn gestalten können*. München: DVA (in German).
- Glöckler, M., & Goebel, W. (2010). *Kindersprechstunde. Ein medizinisch- pädagogischer Ratgeber*. Stuttgart: Urachhaus (in German).
- Hüttig, Albrecht (Hrsg.). (2019). *Wissenschaften im Wandel. Zum Oberstufenunterricht an Waldorfschulen*. Berlin: Berliner Wissenschafts-Verlag (in German).
- Ionova, O. M. (2015). Salutogenetic approach to professional training of future teachers. *Pedagogics psychology medical-biological problems of physical training and sports*, 19 (2), 34–42.
- Marti, Thomas. (2005). *Wie kann schule die Gesundheit fördern? Erziehungskunst und Salutogenese*. Stuttgart: Verlag Freies Geistesleben (in German).
- Richter, Tobias. (2019). *Pädagogischer Auftrag und Unterrichtsziele – vom Lehrplan der Waldorfschule*. Stuttgart: Verlag Freies Geistesleben (in German).
- Rittelmeyer, Christian. (2018). *Digitale Bildung – ein Widerspruch. Erziehungswissenschaftliche Analysen der schulbezogenen Debatten*. Oberhausen: Athena Verlag (in German).
- Steiner, Rudolf. (1985). *Kunst und Kunsterkenntnis Grundlagen einer neuen Ästhetik (GA 271)*. Dornach/Schweiz: Rudolf Steiner Verlag (in German).
- Steiner, Rudolf. (1990). *Eurythmie als sichtbare Sprache Laut-Eurythmie-Kurs (GA 279)*. Dornach/Schweiz: Rudolf Steiner Verlag (in German).
- Steiner, Rudolf. (1992). *Allgemeine Menschenkunde als Grundlage der Pädagogik (GA 293)*. Dornach/Schweiz: Rudolf Steiner Verlag (in German).
- Steiner, Rudolf. (1990). *Erziehungskunst Methodisch-Didaktisches (GA 294)*. Dornach/Schweiz: Rudolf Steiner Verlag (in German).
- Steiner, Rudolf. (1984). *Erziehungskunst Seminarbesprechungen und Lehrplanvorträge (GA 295)*. Dornach/Schweiz: Rudolf Steiner Verlag (in German).
- Steiner, Rudolf. (1991). *Die Erneuerung der pädagogisch-didaktischen Kunst durch Geisteswissenschaft (GA 301)*. Dornach/Schweiz: Rudolf Steiner Verlag (in German).
- Stockmeyer, Karl E. A. (2015). *Rudolf Steiner's Curriculum for Steiner-Waldorf Schools: An Attempt to Summarise His Indications*. Edinburgh: Floris Book (in English).
- Wember, Valentin. (2015). *Die fünf Dimensionen der Waldorfpädagogik im Werk Rudolf Steiners*. Tübingen: Stratosverlag (in German).

Інформація про авторів:

Іонова Олена Миколаївна:

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9306-5553>,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри теорії і методики
викладання природничо-математичних
дисциплін у дошкільній, початковій і

Information about the authors:

Ionova Olena Mykolaivna:

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9306-5553>,
Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor, Head of the Department
of Theory and Methodics of Teaching Natural-
Mathematical Disciplines in Preschool,

спеціальній освіті,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди,
вул. Валентинівська, 2, м. Харків, Україна
61166
e-mail: elenaionova25@ukr.net

Primary and Special Education, H. S.
Skovoroda Kharkiv National Pedagogical
University, Valentynivska street, 2, Kharkiv,
Ukraine 61166
e-mail: elenaionova25@ukr.net

Лупаренко Світлана Євгенівна:
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-3111-5340>,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри освітології та інноваційної
педагогіки,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди,
вул. Валентинівська, 2, м. Харків, Україна
61166
e-mail: svetlana.luparenko@gmail.com

Luparenko Svitlana Yevhenivna:
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-3111-5340>, Doctor of Pedagogical Sciences,
Associate Professor, Professor of the
Department of Educology and Innovative
Pedagogy,
H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical
University, Valentynivska street, 2, Kharkiv,
Ukraine 61166
e-mail: svetlana.luparenko@gmail.com

Цитуйте цю статтю як: Іонова О. М., Лупаренко С. Є. «Видиме мовлення» та «видима музика»: евризм як спеціальний предмет вальдорфської школи. *Теорія та методика навчання та виховання*. 2023. № 55. С. 63-76
DOI: 10.34142/23128046.2023.55.06

Дата надходження статті до редакції: 20.11.2023
Стаття прийнята до друку: 01.12.2023